

het aantal oedeempatiënten belangrijk verminderde. Daartoe droeg bij dat gevangenen die meer dan 30% beneden hun normale gewicht gedaald waren, in een aantal gevallen (zij moesten gewogen worden en niet ieder kreeg daar de gelegenheid toe) extra-rantsoenen kregen.

Pakketten ontvingen de gevangenen niet. Zij mochten eens in de vier weken een (gecensureerde) brief naar huis sturen en een (eveneens gecensureerde) brief van huis ontvangen en in die laatste brief mocht dan f 20 ingesloten zijn; met dat geld konden zij iets kopen in de kampcantine: leverpastei, fruit, vis in blik, kockjes of sigaretten. Als aanvulling op de rantsoenen waren die cantine-artikelen onvoldoende - de honger bleef. Menigmaal gebeurde het dat gevangenen muizen ving en deze kookten en opaten.

Het uitdelen van vooral het warme voedsel ging onvermijdelijk met grote spanningen gepaard. 'Dat was', aldus ds. Overduin (hij zat van begin maart '42 af drie maanden in Amersfoort opgesloten voordat hij naar Dachau getransporteerd werd),

'geen gezicht en geen gehoor. Zo'n paar honderd mensen met zenuwachtig rollende ogen in hun hoofd, uitgehongerd, bang een druppel minder te krijgen dan hun buurman, jaloers kijkend naar de portie van hun kameraad, die wat gunstiger uitgevallen was, in hun ogen tenninste. De vloeken knalden door de lucht, wanneer men elkaar in het gedrang even aanstootte; daar midden in de barak ineens een vechtpartij met de ruwste verwensingen, omdat enkelen elkaar een plekje voor hun pannetje op de kachel betwistten, dat ze wilden voorverwarmen om zodoende wat meer 'calorieën' te krijgen, want ieder wist, dat hij per dag vele honderden 'calorieën' tekort kwam, en die moesten nu door de warmte van de kachel aangevuld worden. De brutaalsten schenen ook hier de helft van de wereld te zullen krijgen. Op onze kamer was het heel erg, omdat wij met een stelletje van ongeveer dertig man uit de onderwereld van Amsterdam gezegend waren.'¹

Een kwelling voor de gevangenen was het dat zij dagelijks de Duitse kok over het terrein zagen lopen met een groot presenteerblad waarop zich het overvloedige middagmaal van de *Kommandant* bevond. Deze en de overige SS'ers kwamen niets tekort - trouwens, de *Lagerältesten*, de *Kapo's* en de leden van het keuken-*Kommando* evenmin: zij zagen er allen dik en welgedaan uit; daarbij bood het keuken-*Kommando* nog het eminente voordeel dat wie er deel van uitmaakte, niet aan de dagelijkse appels behoefde deel te nemen.

¹ J. Overduin: *Hel en hemel van Dachau*, p. 80.